

2018

Найлепшы час для памылак

Цяпер мне сорок тры.

Зь дзесяці галоўных хрысьціянскіх запеветаў я парушыў роўна палову. Думаю, на гэтым пакуль што варта спыніцца. Ня буду ўдакладняць, якімі менавіта божымі законамі я пагрэбаваў, — важна тое, што ўсе пяць былі парушаныя яшчэ ў 90-я.

Менавіта на гэтыя гады і прыпала мая маладосьць.

Маладосьць існуе, каб рабіць памылкі. Каб экспэрымэнтаваць над сабой і іншымі, рызыкаваць, бунтаваць і... І, што зробіш: неўпрыкмет прыцірацца да сьвету. У маладосьці падаецца, што ў цябе ў запасе ёсьць яшчэ адно жыцьцё — і калі яно раптам не складзецца, такой бяды: яго пражыве за цябе нехта іншы. Пражыве, пакуль ты, як дурань, будзеш бегаць басанож па расе, ап'янелы ад улады над дадзенымі табе часам і целам, над цемрай будучыні: no future for you. Гэтая ўлада здаецца вечнай. У маладосьці ты не задумваешся над тым, што ўжо пачаў пісаць сваю гісторыю — якая, на жаль, не падлягае рэдагаваньню. І правільна. Толькі камсамольскія кар'ерысты і мэнэджэры сярэдняга зьвяна ад пачатку пішуць сябе начыста.

Эпоха 90-х была ідэальным часам для памылак і экспэрымэнтаў — межы свабоды пашырыліся настолькі, што ты ня ведаў, за што хапацца, што яшчэ кінуць на пажыву ненаеднаму ўласнаму «я». 90-я — бясконца чарада спакусаў на выбар, гэта адпушчаныя на свабоду рэцэптары, нэрвы, думкі, жаданьні, гэта амаль «дастаеўскае» адчуваньне, што бога няма і можна ўсё — і трэба пакаштаваць як мага болей, бо заўтра гэты рай могуць прыкрыць. Старэйшаму пакаленьню дзевяностыя бачацца як панылы, цяжкі, шэры час — але мая генэрацыя ведае: гэта быў час самага вар'яцкага драйву і найвялікшай свабоды, калі лёгка дыхалася, думалася, сьпявалася і пілося, а дзяржава толькі зьбіралася зь сіламі, каб зрабіць ашалелым ад свабоды людзям ін'екцыю свайго снатворнага.

Наступнаму пакаленьню будзе ўжо значна цяжэй. Памылкі і экспэрымэнты каштавацьмуць яму даражэй, а выхад з ачмурэньня

акажацца балючым і цяжкім. Парушаць, экспэрымэнтаваць, кідаць выклік і выходзіць за межы зробіцца ў гэтай краіне злачынствам «па змоўчаньні» — і з такімі людзьмі я сустрэнуся, калі генэрацыйны разрыў паміж намі зробіцца непазьбежным.

Я жажнуся іхнай несвабодзе.

Я раззлююся на іхнае няведаньне.

Я пашкадую іх за іхную сьлепату.

І пазайздросчу іх мэтанакіраванасьці і здольнасьці ня браць нічога блізка да сэрца.

І захачу напісаць гэтую кнігу.

Эмігрант Алег Іванавіч

Часам мне робіцца шкада, што я не нарадзіўся крыху раней; мне ўсё здаецца, што тады я абавязкова ўцёк бы з-за жалезнай заслоны ў вольны сьвет і цяпер даўно жыў бы з пашпартам якой-небудзь дэмакратычнай краіны, у прыгожым горадзе ля мора і займаўся б тым, што люблю. Чаму б і не? Зьявіцца на сьвет у 50-я, неяк вырасьці да памераў савецкага чалавека, прыкінуцца паслухмяным, ляяльным, шэрым, дабіцца замежнай камандзіроўкі — і не вярнуцца. Або жыць так, каб цябе самога — выкінулі. Пазбавілі савецкага грамадзянства. Зрабіцца дысыдэнтам. Дыскрэдытаваць усё гэтае здыскрэдытаванае, выдрэсіраванае, дрысьлівае і дрымучае — і дадыскрэдытавацца да высылкі за межы імперыі.

І ўсё ж я чамусьці бачу сябе ў ліку тых, хітрэйшых.

Я пісаў бы ня горш за ўсіх гэтых убогіх сацрэалістаў — уступіў бы ў саюз пісьменьнікаў, займеў бы кватэрку, пару дачных сотак, пэўныя льготы, магчымасьць чытаць сваю графаманію розным мурамцам і ўрэнгойцам... І ўсё гэта — выдаўшы нейкія кніжачкі. Вядома, трошкі франдзіраваў бы, трошкі пісаў у стол. Лічыцца, што пісаць — значыць мець дар праўды. Лухта. Пісаць — значыць мець талент да мімікрыі. Ці — дар на ўзровень вышэйшы — да пераўвасабленьня. Быць здольным ператварацца на патрэбу ў каго заўгодна з пэрсанажаў. У ваўка, казьляня, інсэкту, раку, гусачку, дублінскага яўрэя, бэрлінскага паліцыянта, Лаліту, Леніна, Аліндарку. Чаму б і не ў сярэдняга савецкага празаіка? Вечна шматабяцальнага, не заўважанага ў заганных сувязях,

ідэалыгічна правільнага, нікому асабліва й не патрэбнага...

А потым: «Алег Іванавіч, намячаецца паездачка ў ФРГ...»

Алег Іванавіч збірае паперкі. Алег Іванавіч усыпляе ўсіх сваёй бездакорнай біяграфіяй: тата — інжынэр, мама — настаўніца (і камсамольскі работнік). Алег Іванавіч праходзіць сумоўе. Алег Іванавіч атрымлівае замежны пашпарт. Алег Іванавіч у балоньевым плашчыку і капелюшы. Вось ён ляціць самалётам «Аэрафлёту» ў капіталістычны рай. А вось зноў ён, Алег Іванавіч, туманнай раніцай, бледны, высокі, бясстрашны, пасярод чужога гораду, пра які столькі чытаў... Той самы Алег Іванавіч — і ўжо ня той. Выходзіць, азіраючыся, з гатэлю: паблізу яго чакаюць нямецкія сябры, зь якімі даўно ўсё ўмоўлена. Палітычны прытулак, беднасьць, казённая кватэрка для выгнаньнікаў, пакуты чужой мовы, катэдра ў правінцыйным унівэрсытэце, выступы на палітычных сходках, паездкі за кошт «пэнаў» за акіян. Прэмія за нуднаваты раманчык пра турму народаў, які так ніхто і не прачытаў. Свабода.

У 90-я ўсе гэтыя выгнаньнікі раптам зрабіліся на Захадзе нікому не патрэбныя.

Позіркі ўтаропіліся ў тых, хто застаўся.

Скаргі і ўцёкі

Падаецца, вось ён, шанец нечага дасягнуць, не хітруючы і нікуды не ўцякаючы. Застацца. Дзе там. Мы засталіся — і зайздросьцім тым, хто зьехаў. А яны — нам. Усё як раней.

І ўсё ж лепш такая эмігранцкая нябачнасьць, чым лёс усходняга эўрапейца, які дагэтуль марыць пра Эўропу, седзячы ў сябе дома. Дома мала што зьмянілася. Галоўным талентам Усходняй Эўропы дагэтуль застаецца талент своечасова адсюль уцячы. Мне сорак тры — і людзі наўкола мяне заўжды або марылі пра тое, каб зьехаць, або збіраліся, або проста зьяжджалі.

Я зайздросьчу тым, хто нарадзіўся раней за мяне. Яны маглі паскардзіцца сьвету на нешта канкрэтнае — а значыць, ім было пра што пісаць. На адным болю, на адной несвабодзе, як на адным крыле, можна было ляцець доўга... А цяпер? Ня скардзіцца ж на тое, што табе проста задушліва тут жыць. На тое, што ты нарадзіўся ў 1975-м. Сам

вінаваты. Ты сам вінаваты, што твае дзевяностыя прайшлі ў Менску.

Цяпер ніхто ня хоча ад нас скаргаў. Ад нас хочуць пераменаў. «Ну, нешта ж зьмяняецца...» — мармычам мы. Праўда? Ну і добра.

Усходняя Эўропа — гэта больш не цікава.

Калі толькі там, вядома, не ідзе вайна. Калі б я нарадзіўся раней, я быў бы ўдзельнікам вайны. Ужо адно толькі паводле паходжаньня. Салдатам вялікай прапагандысцкай бітвы. Вэтэранам, ахвярай, маленькім жаўнерам «халоднай» вайны. Вайна — добрая інфармацыйная нагода, вайна — самы прадаваны трэнд, вайна робіць любую літаратуру бачнай. Нават кепскую. І пісьменьнікаў робіць бачнымі, а іхныя дзіўныя мовы — чутнымі...

«Халодная» вайна — не выключэньне.

Чытаючы кнігі, знаёмячыся з рознымі людзьмі, з прагнай цікавасьцю шукаючы сьведчаньні і ўспаміны, я разумею, што, пэўне, у нечым яно так і выглядала: некалі савецкі пашпарт быў гарантыяй таго, што ты маеш права на паратунак і бачнасьць. Што табе ёсьць ад чаго ўцякаць. Што ты — беглы раб у пошуках свабоды. Прывід у пошуках цялеснае абалонкі.

Скрыпка беларуская

Але маладосьць не выбіраюць: маё дарослае жыцьцё пачалося акурат тады, калі заслона абрынулася. Толькі я атрымаў савецкі пашпарт, як вялікі сьвет раптам адчыніўся: свабода! А я быў яшчэ занадта малады, каб туды выправіцца, — маёй місіяй было пакаштаваць свабоду на смак менавіта тут. Першае пакаленьне вольных беларускіх студэнтаў мусіла застацца дома і прыняць на сябе ўвесь шок, усю навізну і ўсю асалоду.

Мы мусілі пражыць гэтыя 90-я на радзіме — і на свае вочы пабачыць, як у нас яе крадуць. Мы былі занадта маладыя, каб нас нехта паслухаў. І занадта дурныя, каб прадугадаць наступствы.

Калі дзяцінства амаль для кожнага чалавека (якім бы яно ні было) — гэта страчаны рай, дык маладосьць — выгнаньне з раю. Рай — стан. Прыгожая нота, якая ўсё цягнецца і цягнецца. Рай задуманы так, што ты ня бачыш канца. Выгнаньне — гэта хутчэй працэс, дзеянне, у якім цябе круцяць, торгаюць, б'юць па галаве, хапаюць за рукі і штурхаюць у сьпіну. Выгнаньне — кашэчы канцэрт у паўцёмры. Выгнаньне нагадвае

табе пра тваю канцовасць і сьмяротнасць. Выгнаньне — так грае скрыпка, пакутуючы і распавядаючы сваю гісторыю кожным выгінам, кожнай струною...

Выгнаньне — гэта я разумею. У 90-я мяне наогул часта выганялі. Зь лекцый. З шэрагаў. З унівэру. З паседжаньняў. З храмаў культуры. З кабінэтаў. З рэпэтыцыйных кропак. З мастацтва. З Дому літаратара. Са сваіх жыцьцяў. З працы. З мовы. Пакуль у 2007-м я сам сябе ня выгнаў за мяжу. Але гэта было значна пазьней. Празь сямнаццаць гадоў пасья таго, як у маім жыцьці раптам надышлі яны — дзевяностыя.

Рай, пекла, заповеты... Бог... Што гэта я такое вярзу, каго пераймаю? Я хутчэй агностык, чым атэіст. У дзяцінстве мяне так і не пахрысьцілі — баяліся за маміну кар’еру. У 90-я хрысьціцца я ўжо й сам не захацеў: як увайшоў у іх бязбожнікам, гэтак і выйшаў. Так і жыву — бяз бога.

Нязнайка ў Сонечным горадзе

Мне было гадоў дзесяць, калі я ўзяў у рукі кніжку савецкага пісьменьніка Мікалая Носава «Нязнайка на Месяцы» — і так і ня змог адарвацца, пакуль не дачытаў яе да канца. Гэты антыкапіталістычны памфлет, удала замаскаваны пад дзіцячую казку, — адзін з найлепшых твораў савецкай літаратуры. Я думаю, што ён моцна паўплываў на мяне як на асобу — разам з «Нататкамі пра Шэрлака Голмса», Уэлсам, Дзюма, Азімавым, Брэдбэры, «Адысэяй капітана Блада», Маўрам і іншымі любімымі кніжкамі той пары.

Праўда, мой бунтоўны і скажоны скрайнім індывідуалізмам розум усё ўспрымаў па-свойму: напрыклад, мне быў глыбока агідны «правільны» інтэлектуал і канфарміст Знайка, «фізык», тэхнар і зануда. Я заўжды быў на баку Нязнайкі — паэта, неслуха, фрыка і наўнага зуха. Забаўна, што на пачатку 90-х я, вядома ж, прымушаў сябе лічыць Носава пустышкаю, бальшавіком і ворагам сапраўднай, заходняй свабоды і дэмакратыі. У дзевяностых «Месяц» з кнігі пра Нязнайку зваліўся проста нам на галовы — мы ўсе раптам апынуліся ў апісаным Носавым сьвеце, Знайкі, Нязнайкі, Пончыкі, Фуксіі і Сялёдачкі... Пажыўшы ў дзікім лукашэнкаўскім «сацыялістычным капіталізьме», а потым сем гадоў на Захадзе, звар’яцелым ад спажывецтва і ўпэўненым у тым, што каштоўнасць культуры вымяраецца ў продажах, я ўспомніў казку

Носава. І са зьдзіўленьнем зразумеў, што ў ёй была свая праўда. Вядома, Запад — гэта ня толькі грошы і кансумэрызм, а яшчэ і дэмакратыя і падтрымка меншасьцяў, і мультыкульты, і вольны дух. А савецкая роўнасьць — проста цынічны міт, які толькі найўныя Нязнайкі прынялі ўсур'ёз. І ўсё ж я маю сантымэнт да Нязнайкавай мясяцовай адысэі... Я бачу ў гэтым чалавечку сябе — няўрымсьлівага, рамантычнага, найўнага, зь ветрам у галаве і поўнага дурацкіх плянаў...

Але рэч у тым, што тады, у 90-я, ніякага Месяца я не заўважыў. Месяц мне засланіла Места. Сонечнае, п'янае, бурлівае і да болю маё.

Тут, тут, тут

Я пражыў усе свае 90-я ў Менску — горадзе, што імкліва зьнікае, пакідаючы сям і там дзіўныя «месцы памяці», якія я называю магічнымі брамамі. Я піў партвэйн, хаваючыся за руінамі старасьвецкіх дамоў, — там, дзе цяпер буяе прылізаная Зыбіцкая, і гарэлку на Панікоўцы, і піва ля Фэлікса, я спраўляў малую патрэбу пасярод плошчы Незалежнасьці, атрымліваў у пысу ў дзікім, вусьцішным і поўным асацыяльных элемэнтаў парку Горкага, бадзяўся па Чэрвенскім рынку і прадаваў сабакаў на Старажоўскім, граў панк-рок у даўно ня існых клюбах, купляў траўку на стадыёне «Дынама», пісаў вершы на старым чыгуначным вакзале і чытаў іх у падземных пераходах...

Што тут засталася ад таго Менску? Хіба піражкі зь мясам — дый яны ўжо ня тыя. Хіба людзі — але і зь імі, як высветлілася, праблема. Людзі занятыя, яны будуць свае жыцьці і кватэры ў крэдыт. Дзяржава будзе новы горад на месцы старога. Прагрэсіўныя грамадзкія колы выбудоўваюць стратэгіі змаганьня. Ідзеш па гэтай бяскрайняй будаўнічай пляцоўцы і адчуваеш раптам, як унутры нібыта загарэца лямпачка: тут, тут, тут. Тут ты жывь. Вось тут, памятаеш: тут табе было страшна. А цяпер на месцы страху — будыніна. Будучыня. Быццам колішнія страхі выкарчаваў «Зелянбуд». Менск зрабіўся месцам падманлівага спакою, узьведзенай у абсалют бясьпекі, узорам паліцэйскай працы. Гвалт і жах схаваліся за сьцены высокіх дамоў. Ніхто ня бачыць, ня чуе, не крычыць. Толькі той псыхічна хворы хлопчык, што часам ходзіць вуліцай, на якой мы цяпер жывем, раптам як залямантуе на хаду:

«Ы-ы-ы!»

Ён ідзе пад нашым бальконам, уздоўж Асмалоўкі ў бок плошчы Перамогі, і пранізьліва енчыць: працягла, распачна, балюча.

«Ы-ы-ы!!!» І здаецца, што гэта крык гораду прарваўся нарэшце вонкі скрозь забудаваную прастору. Крык паступова заціхае. Людзі зачыняюць за сабой вокны. Зіма.

Ножыкі

Дзевяностыя былі даўно. Дзевяностыя былі нядаўна. Некаторыя рэчы ўжо ніколі ня вернуцца. Некаторыя адгукаюцца самым нечаканым чынам. Гомельшчына. Мы ідзем за дачкой па лесе, жонка зьбірае грыбы. У нас у руках пакеты і кухонныя, востра, па-вясковаму наточаныя нажы. Я кідаю свой нож наперад — і ён утыркаецца ў сырую зямлю лясной сьцежкі. Забытае, дзіўна прыемнае адчуваньне. Менавіта так мы гулялі ў ножыкі ў хмызах каля школьнага стадыёна. Утыркнуўся, увайшоў усім цэлам свайго прыгожага ляза — падыходзіш, абводзіш вакол яго кола, можаш рухацца далей. А калі нож з тупым гукам пляснуўся на зямлю — саступаеш ход суперніку. Ножыкі... А былі яшчэ ножыкі-«танчыкі». Наколькі я памятаю, там усё залежала ад таго, як кінуць нож: мудрагелістыя кідкі прыносілі больш перавагаў. Напрыклад, з-за сьпіны. Або паміж расстаўленых ног. А яшчэ была гульня ў краіны, у земляныя імперыі: дзе ножык утыркнуўся — там твая тэрыторыя...

Я спрабую расказаць пра гэта дачцэ. Здаецца, яна ня надта разумее. Хлопчыкі з нажамі на школьным двары — яе, жыхарку Гамбургу, гэта крыху палохае. Ці яна проста робіць выгляд?

Часам ножыкі з тых школьных гадоў лятуць даўжэй і трапляюць не туды. Вось нехта толькі што напісаў у мэсэнджэр. Ого, стары знаёмы, мы ня бачыліся 20 гадоў. Мы ўяўляем адзін аднаго — і перад нашымі вачыма тыя, маладыя твары, і ў вушах тыя, маладыя галасы. Адказваць — ці не? Мы належым нашым дзевяностым — або яны нам? Ці змаглі мы іх пераадолець у сабе, вырасьці зь іх, навучыцца ў іх нечаму? Ці гэта проста ўмоўнасьць? Час, які быў, мінуў, прамільгнуў, сышоў?..

Тое, чаго я больш за ўсё баюся ў такіх размовах з прывідамі 90-х, — гэта настальгія. Непазьбежныя параўнаньні і высновы: тады мы былі лепшыя, жылі весялей, і наогул там засталася ўсё шчаслівае, сьветлае і

живое. Ня тое, што цяпер: работа, дом, клопаты, будзённасьць, грошы. «А памятаеш, як ты?.. А памятаеш Таньку?.. А Лаўрыка?.. А памятаеш, як мы?.. »

Ну, памятаю. І што?

Сярод дзесяці запеветаў мне не хапае аднаго. Навучыся забываць.

«Наша цудоўная маладосьць»

Жыць настальгіяй — убогі занятак. Людзей мусяць злучаць свабода, пяшчота і гордасьць, а не агульныя ўспаміны. Такія ўспаміны — наркотык, на які няцяжка падсесьці і потым гадамі мучыцца ад неадпаведнасьці твайго жыцьця фальшываму ідэалу «маладосьці». Калі я думаю пра свае дзевяносьтыя, дык знаходжу там шмат глупства... І ня проста глупства: тупасьці, абмежаванасьці, брыдоты, наіўнасьці і легкавернасьці. Усё, што было ў дзевяносьтых, няхай там і застаецца. Я не магу падтрымаць размову з тым, для каго работа, дом, дзеці, будзённасьць і грошы ёсьць сумнай альтэрнатывай таму страчанаму шчасьцю. Я думаю, што мой цяперашні сьвет значна больш цікавы, заняткі несувымерна зьмястоўнейшыя, людзі навокал глыбейшыя. Мне падабаецца, як мінае мой час. Я не хачу назад — нават калі б меў магчымасьць усё выправіць. Я падабаюся сабе такім, які я цяпер. У мяне няма ніякага жаданьня шмыгаць носам пад рытуальную бутэльку ці разразаць з кімсьці пракіслы торт памяці, аздоблены ягадкамі-згадкамі пра «нашу цудоўную маладосьць».

Чалавек зь дзевяносьтых

Цікава. Калі цяпер мы кажам пра кагосьці «чалавек зь дзевяносьтых», у нашым голасе гучыць шкадаваньне. Шкадаваньне, лёгкая пагарда, разуменьне, што нічога ўжо з гэтым чалавекам ня зробіш. Ён такі, ён застаўся ў дзевяносьтых. Няма сэнсу спрачацца. Чалавек зь дзевяносьтых безнадзейна адстаў, сьвет ідзе далей, безь яго.

А пра нас будуць казаць некалі: «людзі пачатку стагодзьдзя. Што мы пачуем у гэтых галасах?»

Неяк мы з жонкай былі на сустрэчы зь пісьменьнікам Віктарам Казько. Той чытаў нейкія свае тэксты, задуманыя ў 80-я, напісаныя ў 90-я, а

выдадзеныя ў наш час. Тэксты пра «сучасных» дзяўчат — паводле Казька, яны ўсе як адна мараць зрабіцца валютнымі прастытуткамі... Пра хлопцаў, чый ідэал працаўладкаваньня — рэкетырамі на рынку. Яшчэ там было нешта пра «дзяцей у гаўне»... Карацей, нешта такое натхнёнае савецкай перабудовачнай тэлевізіяй і фільмам «Маленькая Вера», нудная сацыяльная крытыка позьнесавецкага ладу, у якім аўтар дагэтуль жыве, бо сьвята верыць у тое, што напісанае ім — вечнае. Замест літаратуры — цёмнае, няўцямнае мармытаньне чалавека з васьмідзясятых, няздарная спроба выказаць дух часу з дапамогай мастацтва, як ён яго разумее.

Ня дай бог сядзець вось так праз трыццаць гадоў і чытаць людзям свае старыя, безнадзейна састарэлыя тэксты, падумаў я.

Чалавек зь дзевяностых адчувае, што старэе, і думае, што гэта мудрасьць. Чалавек зь дзевяностых ва ўсім бачыць руку Масквы. Чалавек зь дзевяностых мусіць супраць нечага за нешта змагацца, і калі аб'ект недасяжны, ён кусае тых, хто побач. Чалавек зь дзевяностых вымяшчае сваю крыўду за тое, што прайграў, на іншых прайграўшых. Чалавек зь дзевяностых дагэтуль лічыць, што ва ўсім вінаватая дыктатура. Чалавек зь дзевяностых любіць «Пагоню» і сьцяг, але любіць сябе так і не навучыўся. Чалавек зь дзевяностых упэўнены, што яшчэ трошкі — і ідэальная Беларусь прыйдзе на месца гэтай, няўдалай, змаскаленай і замаскаванай пад незалежную дзяржаву. Чалавек зь дзевяностых чытае толькі тое, што было ці магло быць напісана ў дзевяностых. Чалавек зь дзевяностых ненавідзіць усялякіх «няправільных», на ягоны погляд, беларусаў, усю гэтую «навалач»: занадта крытычных і іранічных недаверкаў, інтэлектуалаў, постмадэрністаў, фэміністак, «підараў», анархістаў, часам — жыдоў. Чалавеку зь дзевяностых вельмі замінае гісторыя. Хутчэй бы яна ўжо скончылася, хай бы надышоў час ідэалаў. А яго чамусь усё не відаць. Хто вінаваты? Ня я, кажа чалавек зь дзевяностых. Я ж усё рабіў правільна. Дык чаму ж?..

Чалавек зь дзевяностых жыве так, нібы ў яго ёсьць пад рукой нейкі іншы народ. Ня гэты.

Чалавек зь дзевяностых.

Не, я сябе ім не лічу. Я занадта малады, каб мяне называлі чалавекам зь дзевяностых. Я супраціўляюся. Я скідваю іх сяброўскую руку з пляча. Я

не пазнаю іх на вуліцы. Я з усяе моцы хачу застацца маладым, бо перада мной ёсьць вусьцішны прыклад: чалавек зь дзевяносьтых.

І тады 90-я пішуць мне ў фэйсбук, 90-я дасылаюць мне friend requests, 90-я ўпарта хочуць уцягнуць мяне ў сваё Сьвята Пралітай Сьлязы па мінулым.

Дык ці адказваць на іхныя запыты?

Не

У гэтай кнізе ня будзе настальгіі. 90-я будуць, а настальгія — не. Я ня буду казаць: «а помніш?» Я напішу пра тое, што памятаю.

«Водка “Зверь”»: похмелья не будет!» Утыркнуты ў зямлю ножык. «Наше чудо...» І гульня ў манэткі: чу! Правакацыя, палітыка, паэзія, партвэйн. Паліклінікі. Кніжкі і каханьні. Сьцягі! Булькатаньне паскуднага брэндзі і бумбамліт. Менск і мана. Гаражы і горыч. Мова і мары. Выкладчыкі і «Крыжачок». Нязгода і кампрамісы. Траўмы, шнары, зубы. Школа і...

Так, сапраўды. Вядома ж, спачатку была школа.

ШКОЛА

Стратэгічны аб'ект асобага прызначэння

Прыяжджаючы да бацькоў у госьці, я выходжу на балькон пакурыць і бачу яе там, унізе. Сваю 142-ю «сярэдную агульнаадукацыйную школу г. Мінска».

Зь дзявятага паверху бацькоўскага дому маю школу відаць вельмі добра: карычневы будынак зь вялікім ганкам, на якім мы гулялі ў старажытную гульню ўсіх эўрапейскіх шкаляроў — квача. Ганак напраўду досыць арыгінальны: прыступкі падымаюцца да ўваходу паміж дзвюх вялікіх каменных сьценак-парэнчаў. Гэтыя сьценкі і цяпер нагадваюць выстаўленыя наперад лапы нейкай агромністай істоты. Больш за ўсё мая школа падобная да сфінкса. Позірк яе вокнаў-вачэй скіраваны некуды далёка, у Гатава, Лошыцу, Чыжоўку, у Маскву, Амэрыку, Афрыку, Атлянтыду, на Марс і на Вэнэру. Я заўсёды пачуваўся малым і нікчэмным, калі апынаўся перад гэтым ганкам, у яшчэ не самкнутых, але ўжо адчувальных абдымках каменных лапаў. Цяпер яна, вядома ж, выглядае не такой масіўнай і велічнай, мая школа. Проста двухпавярховы будынак. Першая турма. Другі дом. Дом, у якім ты жыў і выжыў.

Дом, у якім дарослыя асобіны твайго біялягічнага віду, ня звязаныя з табой крэўнымі сувязямі, спрабавалі зрабіць зь цябе чалавека. То бок навучыць жыць у зграі. Перадаць табе назапашаныя зграяй веды, абараніць ад свабоды, даць навык паслухмянасці, пазнаёміць з важакамі, прымусіць цябе прайсьці ініцыяцыю. Упэўніцца, што ты не нясеш пагрозы іхнай супольнасці. Што ты такі самы, як яны. Прынамсі, на першы погляд, самы важны для таго, каб тут ацалець.

Была, ёсьць, будзе

Мне сорок тры. Я куру і гляджу на сваю школу, адчуваючы дзіўны неспакой. Яна паказвае ўсім сваім выглядам, што ня мае да мяне аніякага дачынення. Дый я пазіраю на яе аб'ява, нібы паміж намі ніколі нічога не было. Але мы абое ведаем, што гэта няпраўда.

Некалькі гадоў таму я як аўтар раману пра Шабаны зладзіў некалькі экскурсіяў па тутэйшых мясьцінах — пра гэта прасілі журналісты і проста знаёмыя, якія ніколі тут не бывалі. Апошнюю экскурсію я праводзіў для гасьцей зь Нямецчыны, якім расказалі пра маю кнігу і якія дужа зацікавіліся вось такім, не пазначаным у турыстычных даведніках Менскам.

Быў сонечны і халодны веснавы дзень. Мы пачалі з помніка загінулым у Другую сусьветную — маленькае сьціплае пахаваньне ў лясточку каля сьмецьцевага заводу, схадзілі да мэмарыялу ў Трасьцянец, потым выправіліся да чыгункі, паблукалі між шабаноўскіх шматпавярховікаў, зайшлі ў краму майго дзяцінства, першы шабаноўскі магазін, у які мы, школьнікі, некалі бегалі падчас перапынкаў па піражкі... І дзе б мы ні хадзілі, я заўжды адчуваў, што яна побач, яна сачыла за мной са свайго ўкрыцьця, мая школа, яна ведала, што я тут, — яе флюіды насыцігалі мяне, яе голас нашэптваў: ты мой. Памятаеш мяне? Не рабі выгляду, што мяне не было. Нічога не зьмянілася. Ты такі — бо ў тваім жыцьці была я.

У кафэтэрыі я прапанаваў маім немцам пачаставацца каваю, пірожным «Карзіначка» і, на выбар, беляшом або сасіскай у цесьце, бо лічу, што інакш адчуць і зразумець наш край немагчыма. Як прафэсійны і зычлівы гід я прапанаваў узяць да ўсёй гэтай раскошы бутэльку таннага каньяку «Люідор» і спажыць нашыя ласункі недзе на сонейку, проста на лавачцы. Мае нямецкія госьці з сумневам паглядзелі праз халоднае каламутнае шкло на зьмярцьвелыя, нібы плястыкавыя прысмакі, з уздыхам зірнулі на мяне — і адмовіліся. Яны ўжо даўно марылі пра тое, як мы паабэдаем у цэнтры, у «Васільках» — нармальнай чалавечай ежаю. Я пачуваўся расчараваным.

І тады я прапанаваў гасьцям пайсьці да маёй школы.

Звонку школа выглядала ціхай, яна мружылася ўсімі вокнамі і пазяхала, па пустым двары вецер ганяў плястыкавыя пакеты. Напэўна, былі вакацыі. Мы спыніліся перад уваходам, я пачаў нешта расказваць, немцы дасталі фотаапараты — і тады на ганак выйшаў вартаўнік.

«Что это вы тут снимаете? Уберите фотоапараты!»

«Школу. Я тут вучыўся».

Ён крыху памякчэў. Магчыма, ён вучыўся разам са мной. Але ў твар мы адзін аднаго ня ведалі. Мы ведалі толькі гэты будынак: абодва, да

апошняга закутка.

«Из какой вы газеты?»

«Я проста паказваю нямецкім гасьцям сваю школу. Гэта забаронена?»

«Иностранцы? Ну вообще-то да, запрещено. Нужно взять разрешение».

Я пераклаў. Немцы схавалі камэры. Мая школа не прызнавала мяне. Пазнавала, я бачыў — але не прызнавала. Як пакрыўджаная радзіма, яна была зусім блізка — і не пускала на свой бераг. Ёй было напляваць, кім я стаў пасля таго, як апошні раз сышоў уніз па яе сходах. Кім-кім? Абы-кім. Пасьпяховыя людзі стараюцца пражыць жыцьцё так, каб школа заўжды была паблізу, каб не выходзіць з зоны яе прыцягненьня.

Школу трэба бачыць, трэба памятаць, а не апісваць і фоткаць. Вадзіць да яе чужых — ужо здрада. Школа — стратэгічны аб'ект асобага прызначэньня. Была. Ёсьць. Будзе.

Шабаны

Так, дзевяностыя я сустрэў школьнікам. І жыхаром Шабаноў — раёну, які яшчэ доўга будзе наводзіць жах на ўвесь горад: і сам па сабе, і як вобраз змрочнага індустрыянага гета, у якім пануюць гвалт, савок, кіч, алькагалізм і беспрасьветнасьць.

Як выглядалі Шабаны на пачатку дзевянастых? Гэта было награвашчаньне шэрых дзевяціпавярховых бэтонных скрыняў, у ценю якіх нясьмела расьлі, хаваючы голыя галовы ў плечы, чэзлыя маладыя дрэўцы, і поўзалі па вузкіх разьбітых дарожках «жыгулі» і «масквічы». Зямля, пакрытая тоўстым слоём утаптаных недапалкаў і бітага шкла. Смурод са станцыі аэрацыі. Гразь, якая не высыхала нават летам, вялізныя пусткі і катлаваны, засьмечаныя лясы і ўзьлескі, разьбіты асфальт вуліц, якіх тады было афіцыйна толькі дзьве і якія губляліся ў лябірынце аднолькавых будынін. Выбухі з палігону, ад якіх трэсьліся шыбы ў вокнах нашай кухні. Паўсюль сноўдалі «абарыгены», нецвярозы рабочы люд з МАЗу і трактарнага, зь зямлі тырчала нейкае жалезьзе, на даляглядзе праступалі з туману коміны заводаў. Бойкі: шабаноўскія супраць вясковых, новыя Шабаны на старыя, прыхадні супраць сваіх. Вырваныя з лавак на двары дошкі, салдацкія рамяні, жалезныя пруты — каб махацца. Дзьве-тры дзяржаўныя крамы, у якіх

мала што можна было купіць, некалькі школаў і садкоў...

У канцы 80-х тут з'явіліся перасяленцы з чарнобыльскай зоны, насельніцтва імкліва расло, пракарміць сям'ю рабілася ўсё цяжэй, потым увялі талёны, але мы, школьнікі, у той час мала задумваліся пра бацькоўскія клопаты. Мы гулялі ў ножыкі за хмызамі на школьным стадыёне — увесь час азіраючыся, бо маглі прыйсьці старэйшыя і аднаць зброю: тлумач потым бацькам, куды падзеліся нажы з кухні. Расьсеўшыся на бэтонных плітах, мы рэзаліся ў «чу», савецкімі манэткамі, здабываючы сабе сродкі на марозіва, газіроўку і піражкі. «Чу!» — па-змоўніцку зьвярталіся да цябе, заціснуўшы ў кулаку двушку, «чу» — адказваў ты — і гульня пачыналася: калі манэтка выпадала правільным бокам, ты выйграваў чужую. У васьмідзясятых мы, наглядзеўшыся «Д'Артаньяна», ладзілі дуэлі на шпагах з алюміневага дроту — пакуль старэйшыя ішлі сьценка на сьценку. Усе гэтыя забавы ў 1991-м пакрысе сьціхлі. Надыходзіў час чагосьці іншага, новага, страшнага і прыцягальнага, і ўсе, нават малышня, адчувалі: нешта будзе.

Wind of Changes

Мы ведалі, што сьвет не канчаецца ў Шабанах, але езьдзілі «ў горад» нячаста. Гета ёсьць гета. Я ведаў, што «дзявятка» ідзе ў Sierra Branca, Серабранку, 21-ы — на Трактарны завод, дзе пачыналася мэтро, 98-ы — на плошчу Леніна і далей, на амаль мітычны ў маім уяўленьні Захад, 55-ы — ва Ўручча, 93-ы — у аэрапорт.

Яшчэ нядаўна адсюль наогул хадзілі толькі «дзявятка» і дзевяноста трэці. Але 90-я няўхільна ўцягвалі колішні пасёлак Шабаны ў менскую мэтраполію. У сярэдзіне 90-х тут з'явіўся Цэнтар дзяцей і моладзі, фізкультурна-аздараўленчы комплекс з лазьняй і більярдам... Але калі я вучыўся ў школе, у Шабанах не было нічога. У кіно шабаноўскія езьдзілі або на Енісейскую, у «Родзіну», або на Шарыкі, у «Камсамолец». У паліклініку, пакуль паблізу ад майго дому не ўзьвялі жоўтую 36-ю, нас цягалі на варожую Ангарскую. У канцы 80-х у Шабанах адчыніўся першы відэасалён, дзе паказвалі заходнія баевікі, эротыку і хорар. Я туды так і не патрапіў — па-першае, быў яшчэ малы, па-другое, там сядзелі мясцовыя аўтарытэты са сваімі дзеўкамі, па-трэцяе, дарага. Але зь відэа праблемы не было — бацька, усё жыцьцё захоплены тэхнікай, адным зь

першых у Шабанах купіў патрыманы відэамагнітафон. А мне ў 90-м годзе — мой першы касэтны магнітафон, чырвоны, невялікі, зусім просты — я запісваў на яго з тэлевізара песьні з «Праграмы А» і беларускага «Кроку» (часам там паказвалі «Мрою»). Музыкі выглядалі на экране жахліва: быў відаць увесь грыв, сіня-шэрыя твары ільсьніліся, БТ ужо тады валодала дарам ператварыць любога чалавека ў зомбі, прынамсі, вонкава...

У якой жа клясе я тады вучыўся? І зь якога году весьці адлік 90-х? З 91-га? Ну, недзе так; значыць, гэта дзявятая і адзінаццатая кляса, бо тады якраз была рэформа і трэба было пераскочыць праз адну ступень. Час для Беларусі быў легендарны: усё навокал віравала, ад тэлевізара было не адарвацца, Савецкі Саюз падыхаў на вачах, кожны дзень прыносіў нейкія навіны, і на школьным быцьці гэта не магло не адбівацца. Цяпер я разумею, што сымбалам і жывым увасабленьнем гэтых пераменаў для нашай школы, для Шабаноў і для нашых перапалоханых імклівасьцю часу бацькоў была менавіта нашая дзіўная кумпанія. Кожны з нас увабраў у сябе дух свабоды, як ніхто іншы ў гэтых сумных мясьцінах.

Макс. Слава. Лаўрэнцій. Лёха. Я

Так, нас было пяцёра сяброў — амаль усе мы вучыліся ў адной клясе, толькі Лёха потым перавёўся ў іншую школу, у Новых Шабанах. Зь Лёхам мы сябравалі найдаўжэй — зь пятае клясы аж да пачатку цяперашняй вайны ва Ўкраіне. Прызнаньня, на чым ён баку ў гэтым супрацьстаяньні, нашае сяброўства ня вытрымала. Шкада. Лёха любіў песьні Віктара Цоя і баявыя мастацтвы, добра вучыўся, качаўся, меў строгіх бацькоў і заўжды быў дужа, нават прызмерна галянтным кавалерам. І пры гэтым ён увесь час рабіў дзіўныя ўчынкi: напрыклад, часта хадзіў па Шабанах, аглушальна б'ючы ў далоні, і рэха стаяла па ўсіх дварах. Была ў яго нейкая жарсьць да гучнасьці: увесь сьвет мусіў ведаць, што ён існуе... Што ж, пачатку 90-х зь іхнымі лавінамі інфармацыі гэта пасавала. Гэта ён напалохаў неяк маю маму: пазваніў у дзьверы, думаючы, што адчыню я, — выключыў сьвятло на пляцоўцы, накінуў капюшон, закаціў вочы і запаліў сьвечку, трымаючы перад самым тварам... У той час, калі мы ўсе асвойвалі першыя гітарныя акорды, ён казаў, што хоча навучыцца граць на барабанах, — і нашыя першыя «альбомы», запісаныя на магнітафон,

поўныя ягонага грукату: па скрынках, ночвах і місках. Што праўда, граць ён так і ня вывучыўся. У ягоным пад'ездзе мы часта зьбіраліся цягам усіх дзевяностых: там і дагэтуль на сьцяне сьляды ад цыгарэтаў, якімі мы выпальвалі розныя надпісы, нібы пачорныя людзі, — хто ведае, навошта.

Пад'ездны рок

У кожнага з нас быў свой пад'езд, а ў ім сваё месца, дзе ўсе зьбіраліся ажно пакуль не пакінулі назаўжды бацькоўскі дом. У Лёхі — лесьвіца паміж паверхамі, у мяне — пляцоўка каля сьмецьцеправоду, зь вялікімі, нязьменна бруднымі вокнамі, празь якія я глядзеў у той час на сьвет. У Макса і Лаўрэнція, якія жылі ў адным доме, такім месцам быў куфар, з тых, якімі і цяпер застаўленыя ўсе лесьвічныя пляцоўкі шматпавярховікаў: там перахоўваюць бульбу і моркву, розны гаспадарчы інвэнтар, старыя рэчы, санкі, закаткі, усялякі рыштунак... У Славы мы зьбіраліся радзей — магчыма, таму, што ў яго былі занадта неталерантныя суседзі.

Макс быў першым, хто пачаў сур'ёзна займацца музыкай і вывучыўся граць на гітары. А яшчэ ён хадзіў у школу ў швэдры — а мы ў школьнай форме. Здаецца, у той час Макс быў у захапленьні ад БГ — значная частка дзевяностых прайшла пад песьні «Акварыюму». А яшчэ «Запарку», а яшчэ «The Doors», і «Т. Рех», і Джэніс Джоплін... І процьмы іншых, пра якіх цяпер мала хто ўжо й памятае. Усе Шабаны слухалі найбрыдчэйшую папсу або мэталістаў: ад «Мэталікі», «Manowar» і ACDC да «Арыі» і «Чорнага кофе» і гулялі ў «ты валніст ці мэталіст?». А мы ўжо ў школе слухалі «Pink Floyd», Джыма Морысана, Боўі, Ігі Попа, «Led Zepplinn», «The Cure», любілі бітлоў, перапісвалі на касэты розны new wave і чыталі пра беларускі, расейскі і ўкраінскі рок у «Крыніцы», «Піянэры», «Бярозцы» і першых самвыдатаўскіх часопісах. І адчайна хацелі быць падобнымі да рок-зорак.

Ясна, як да нас ставіліся. Як да фрыкаў: «хіпаны», «бітлы», «валасатыя» — гэта былі самыя бяскрыўдныя мянушкі. Часта даходзіла да агрэсіі — такім, як мы, у Шабанах было нялёгка, тут усе мусілі гуляць па правілах. Гэтыя турэмныя правілы — тое, што мы ненавідзелі ўсёй душой... Правілы — і гопнікаў. Бо мы, безумоўна, жылі ў самым гопніцкім раёне

сталіцы. Усе васьмідзясятыя я і іншыя «хлопчыкі з кніжкамі» былі для іх ідэальнай мішэньню — але як толькі мы ўсе зрабіліся старшаклясьнікамі, уся тая гапата села ў турмы, пайшла працаваць і абзавялася сем'ямі.

Новую гапату мы мала цікавілі, ёй патрэбная была маладая здабыча. Гопнік ёсьць гопнік, ён заўжды лузер, нават калі яго выбіраюць у прэзыдэнты: тая гапата лічыла, што мы засвоілі ўрок, хоць усё было наадварот — досьвед паказвае, што з кожным нападам на яе свабода робіцца ўсё мацнейшай. Так ці інакш, у 1990—91-м да нас чапляліся ўжо значна радзей. Хоць чалавеку зь іншага раёну ў Шабанах лепш было не зьяўляцца. А нам — на Ангары ці ў Чыжоўцы. Але тут, на раёне, мы былі сваімі — сваімі «чудзікамі».

Слава, сувязь зь якім я даўно страціў (здаецца, ён зьехаў у Лёндан), быў у нас знаўцам заходняе музыкі — самай сучаснай і самай моднай. Сачыў за тэндэнцыямі і павевамі, выпісваў, перапісваўся, запісваў, усё як паложана. І сам сьпяваў, як Эліс Купэр. Макс і Слава мелі сапраўдны хаер — больш ці менш доўгі, я то адпускаў валасы, то стрыгся, Лёха і Лаўрэнцій хадзілі з чалавечымі фрызурамі — але ўсіх нас аб'ядноўвала прага нечым вылучацца з натоўпу. Быць такім, як усё, лічылася пошлым. Памятаю, як я выглядаў на сваёй першай у жыцьці дыскатэцы: рваныя джынсы, цяльняшка, дэрматынавая куртка, булаўкі, піянэрскія кеды. Мне здавалася, што круцей апрацаваць немагчыма. Ведаў бы я, наколькі смела пачну апрацаваць праз пару гадоў... А першай маёй аплявухай грамадзтву быў надпіс «Так нельзя»: я вышыў яго зялёнымі ніткамі на пінжаку і хадзіў так, пакуль мама яго не спарола. Мне падабалася быць бланкам.

Засталося расказаць крыху пра Лаўрэнція, чалавека зь бясспрэчнымі акторскімі здольнасцямі і выключным пачуцьцём гумару. Збоку магло б падацца, што ён і ёсьць душа нашай кумпаніі, але душаў у яе было ўсё ж пяць — герархіяў мы не любілі. Ён заўжды насіў маску іранічнага дэндзі, так што калі мы пасталелі, гэта пачало нам усім надакучваць. Чаму яго звалі Лаўрэнцій, я ўжо ня памятаю. Мабыць таму, што ўдала пераймаў грузінскі акцэнт; тады паўсюль іранізавалі: Сталін, Бэрыя, ГУЛАГ, усё гаварылі пра рэпрэсіі 30-х, але збольшага ў кантэксце ўсяго СССР, пра Курапаты я тады ня чуў... Сталінская тэма пранікла нават у «Ералаш». Адночы ў школе на перапынку мае сябрукі разьмеркавалі

ролі: хто з нас Сталін, хто Молатаў, хто Бэрыя, хто Малянкоў... Пасьмяяліся і забылі. А да Лаўрэнція, «в міру» Сяргея — мянушка прыліпла. Мы сябравалі да 2001-га. Дзе ён цяпер — хто ведае.

«Чудо»

Што да мяне — думаю, я быў сярод нас менш за ўсё зьвязаны з грамадзтвам, з тым, чым жыла большасьць. Усё ж мае сябры не зьбіраліся канчаткова супрацьпастаўляць сябе свайму атачэньню, у іх былі нейкія агульныя з аднагодкамі інтарэсы, звычкі, іх лічылі больш-менш нармальнымі, прытомнымі, сур'ёзнымі пацаанамі. А я... Я наўмысна імкнуўся ізаляваць сябе ад усяго, што аб'ядноўвала шабаноўскую моладзь таго часу, я культываваў у сабе ізгойства, непадабенства, асобнасьць, я не хаваў, што не хачу быць такім, як яны. Лепш за ўсё мне было з маімі кнігамі і з гітарай. У сьвеце, які я для сябе прыдумаў. Дзяўчаты пагардліва-замілавана казалі пра мяне: «Наше чудо». Я нічога ня меў супраць. Я мог прыдумаць такое, што ім і ня сьнілася. І тое, што пра гэта мала хто ведаў, напаўняла мяне гордасьцю. «Наше чудо». Добра, ня буду занадта прыніжаць сябе: былі дзяўчаты, якія прамаўлялі гэтыя словы ня толькі з пагардай або іроніяй, але і з пяшчотаю.

Тым ня менш мы з Максам, Лаўрэнціем, Славам і Лёхам трымаліся разам, і ў гэтым, як ні круці, была нейкая сіла. Усе мы нешта пісалі: вершы, песьні... Напісаўшы, беглі паказваць іншым, на лесвіцы нашых панылых бэтонных скрыняў, да сьмецьцеправодаў і брудных вокнаў загрузчаных куфрамі пляцовак — чакалі крытыкі і падтрымкі. Гэта была нейкая апантанасьць творчасьцю — не пісаць сваё было сорамна. Пазьней, ужо пасля заканчэньня школы, тая нястрымная графаманія і тое трэньканьне на нашых першых гітарках прывялі да стварэньня розных музычных праектаў: у мяне будзе расьпі...йская і панкаўская «Правакацыя», дзе Макс грацьме на гітары, у самога Макса блюзава-постпанкавае «Начало конца», дзе я вазьму ў рукі бас, у Славы — цяжкая, гатычная і безнадзейна сур'ёзная «Divina Eпeтa», Лёха рабіў нам маральную падтрымку, а «брат Лаўрэнцій» пэрыядычна граў на сола-гітары то ў Макса, то ў мяне... Блытаніна, якой ніхто ўжо ня дасьць рады. Бляск і ўбоства, блюз і панк. Бля, як гэта было даўно.